

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ
KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

**KAREL ČAPEK: BÍLÁ NEMOC (DIVADELNÍ HRA A FILM
- POROVNÁNÍ)**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Aneta Boublíková

*Specializace v pedagogice
Český jazyk se zaměřením na vzdělávání*

Vedoucí práce: PaedDr. Jiří Staněk, CSc.

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Bolešinech, 12. dubna 2014

.....
vlastnoruční podpis

Poděkování

Srdečně děkuji panu PaedDr. Jiřímu Staňkovi, CSc. za odborné vedení a cenné rady při zpracování bakalářské práce.

OBSAH

ÚVOD.....	2
1 ŽIVOT KARLA ČAPKA	4
1.1 DRAMATICKÁ PRÁCE.....	9
2 ANALÝZA A INTERPRETACE DÍLA.....	12
2.1 OKOLNOSTI VZNIKU DÍLA	12
2.2 REAKCE.....	13
2.3 INTERPRETACE DÍLA	15
2.3.1 Téma	15
2.3.2 Prostředí.....	17
2.3.3 Postavy.....	18
2.3.4 Kompozice.....	20
2.3.5 jazyk	23
3 ANALÝZA A INTERPRETACE FILMU.....	25
3.1 REAKCE.....	25
3.2 OBSAZENÍ:.....	26
3.3 DĚJ	27
3.4 INTERPRETACE	27
4 DIVADELNÍ HRA A FILM - POROVNÁNÍ.....	30
4.1 PRVNÍ JEDNÁNÍ	30
4.2 DRUHÉ JEDNÁNÍ	32
4.3 TŘETÍ JEDNÁNÍ	33
ZÁVĚR	35
RESUMÉ.....	36
SEZNAM LITERATURY	I

Úvod

Jako téma své bakalářské práce jsem si zvolila porovnání Čapkovy divadelní hry Bílá nemoc s filmovým zpracováním, jehož režie se ujal Hugo Haas.

Cílem této práce je analyzovat jak divadelní hru, tak její filmové zpracování a poukázat na rozdílnosti v tématu, kompozici, postavách či prostředí. Zároveň bych chtěla představit osobnost Karla Čapka nejen jako dramatika, ale také jako člověka, který se otevřeně postavil proti fašismu. Důvodem byl především můj osobní zájem věnovat se osobnosti Karla Čapka a jeho dílu Bílá nemoc podrobněji, protože tento literát patří k mým oblíbeným. Nepochybně byl jedním z největších spisovatelů české literatury.

Bakalářská práce je rozdělena do čtyř částí.

V první části se pokusím shrnout nejdůležitější informace ze života Karla Čapka. Jeho život byl ovlivněn nejen válkou, proti které si připadal bezmocný, ale také bolestmi, kterými trpěl téměř celý život. Důležitým bodem v jeho životě bylo setkání s Tomášem Garrigue Masarykem, s nímž navázal hluboké přátelství. V závěru této části se zkusím zaměřit na jeho dramatickou tvorbu. V několika řádcích bych chtěla uvést základní informace o jeho dramatických dílech.

V druhé části práce se budu věnovat samotné analýze a interpretaci literární předlohy, v níž nám Čapek předložil velice silný příběh ovlivněný nastupujícím fašismem. Na začátku kapitoly jsou uvedeny okolnosti, za kterých dílo vznikalo, a následně reakce a názory na toto dílo. Poté bych chtěla analyzovat celé dílo. Zaměřím se především na téma, prostředí, postavy, v neposlední řadě také na kompozici celého díla a jazyk.

Ve třetí části se zaměřím na analýzu filmového zpracování, jehož režie se ujal Hugo Haas. Stejně jako v předchozí části bych chtěla na začátku uvést několik zajímavostí kolem vzniku filmu a poté reakce na něj, které byly spíše kritické. Dále bych chtěla připomenout herecké obsazení postav, které se většinou shoduje s obsazením divadelním. Jelikož je filmové zpracování téměř totožné s divadelní inscenací, vybral si Haas pro obsazení hlavních postav herce z inscenace Národního divadla. V závěru této části se budu věnovat vlastní interpretaci filmu. Ráda bych se zabývala prostředím, které zde hraje velmi důležitou roli, a postavami. V souvislosti s prostředím a postavami bych chtěla poukázat na zajímavé kontrasty, ať již v oblečení postav, nebo v konstrukci prostředí.

Poslední část mé práce se bude zabývat tím nejdůležitějším, tedy srovnáním literární předlohy a filmu. Přestože je kniha téměř shodná s filmovým zpracováním, chtěla bych vyzdvihnout rozdíly, které při prvním zhlédnutí filmu nemusí každý postřehnout. Ráda bych vedle sebe postavila téma, prostředí, postavy a kompozici a vyhledala, v čem se shodují a naopak. Pro lepší přehlednost se pokusím toto srovnání udělat postupně po jednotlivých jednáních a obrazech.

Při tvorbě bakalářské práce budu čerpat z primární literatury – dramatu *Bílá nemoc* (1937) a z monografie o Karlu Čapkovi, jejímž autorem je František Buriánek (1988). Také velmi užitečným zdrojem se mi stala publikace *Boje o Karla Čapka*, kterou napsal Viktor Kudělka (1987).

1 ŽIVOT KARLA ČAPKA

Karel Čapek byl jedním z mála českých spisovatelů, jejichž dílo proniklo do celého světa. Narodil se 9. ledna 1890 v Malých Svatoňovicích na Náchodsku. Byl nejmladší ze tří dětí. Dětská a jinošská léta prožil v Úpici, kde jeho otec potom působil jako praktický lékař. Tento kraj, kde vyrůstal, později společně se svým bratrem nazval „Krkonošova zahrada“. Čapek později tento kraj charakterizoval ve stati Kraj Jiráskův, která je zařazena do knihy Obrázky z domova. Podle jeho slov jde o kraj, jehož lid v dějinách více trpěl, než aby vedl.

Čapkův otec, MUDr. Antonín Čapek, pocházel ze Žernova, z rodiny rolníka. Vystudoval medicínu na univerzitě v Praze, avšak jeho touhou nebylo stát se vojenským lékařem ve šlechtickém prostředí či dokonce lázeňským lékařem ve službách bohatého německého panstva. V Úpici, kam odešel v roce 1890, se stal samostatným a veřejně činným venkovským lékařem. Díky svému vlasteneckému cítění a pokrokovým názorům se mohl věnovat i veřejné aktivitě. Sourozenci Čapkovi pěli na svého otce samou chválu. Nejmladší Karel viděl v otci vzor pracovitého a obětavého lékaře.

Typ svého otce vystihl Karel Čapek přesně: *„Tatínek byl – krom toho buditelského humanismu – typický duch takzvaného vědeckého století: byl přírodovědecký materialista, věčně zaujatý záhadami přírody; zajímala ho prehistorie a dějiny, filozofie a přírodopis, řád vývoje i tajemství neznámých krajů; jeho knihovna byla kompendium všemožných nauk, a ve všem trochu diletoval. Krom toho zahradničil a tesařil, včelařil a rouboval růže, kreslil obrazy a staral se o záležitosti obecní. Byl všestranný a prostý, naprosto objektivní a plně obrácený ke všem věcem tohoto světa; nikdy se nepáral se svým já, žil v tom, co dělal, a byl dobrým lékařem. Jsem si vědom toho, jak mnoho z toho, co dělám a jak to dělám, je dědictví po něm.“*¹

Zmíněná charakteristika byla vlastně charakteristikou samotného Karla Čapka. Ke vzoru svého otce se přidružuje také tím, že se necítí jako „chirurg“. Tento portrét tatínkovy osobnosti můžeme najít v Čapkových románech Krakatit a Obyčejný život.

Komplikovanější povahu měla Čapkova matka Božena, rozená Novotná, z Hronova. Karel Čapek o ní napsal:

¹ BURIÁNEK, František. *Karel Čapek*. Praha: Československý spisovatel, 1988, s. 11.

„Maminka byla v rodině živel romantický; byla planoucí, prudce citová, nadaná a naprosto nevěcná: za mlada zpívala romantické písně a dobře psala. Po ní je ten kus romantiky a jakési té fantastičnosti, bez níž by asi má literatura vypadala v mnohém jinak.“²

Očividně byla v mnohém pravým opakem svého manžela. Podle slov Heleny Čapkové byla matka nejen v nesouladu se svým manželem, nýbrž i svou mateřskou lásku rozdělovala nespravedlivě mezi sourozence. Svou starostlivostí a přehnanou péčí se soustředila na nejmladšího Karla a tím ho oddělovala od sourozenců. Mezi Helenou Čapkovou a její matkou nebyl příliš harmonický vztah. Celé se to vyřešilo Heleniným odchodem od rodiny, jelikož v rodinném kruhu nenašla potřebné pochopení pro svou touhu věnovat se hudbě, ani pro svou první lásku. V roce 1904 se tedy provdala a se svým manželem odešla do Brna.

Karlův bratr Josef také musel „vést boj“ o svou lásku, o malování, ačkoliv se v dětství mohl také cítit odstrčen a nepochopen.

Velký živel představovala v rodinném prostředí babička Helena Novotná. Po smrti svého manžela, s nímž hospodařila na mlýně v Hronově, žila v rodině Antonína Čapka a své dcery Boženy Měla výrazný vliv na všechny sourozence. Karla Čapka dokonce provázela i na jeho gymnaziální studia do Hradce Králové a bydlela tam s ním až do jeho přestupu na gymnázium v Brně.

Do dětství Karla Čapka také patří poznání zdatné práce řemeslníků, spousta různorodých zaměstnání, ševcovského i lékařského, truhlářského i malířského, kamenického i kovářského. Díky tomu se naučil vyznat v řemeslech. Také se tam setkal s divadlem. Dokonce se tam naučil malovat na porcelán. Školu začal navštěvovat v roce 1895. V roce 1901 začal se studiem na gymnáziu v Hradci Králové. Jeho studium bylo úspěšné, ovšem jeho zájem začal přesahovat školní látku. Dosahoval totiž až do oblasti osvětové práce a zahrnoval také společenskou problematiku. Stal se členem sebevzdělávacího tajného spolku. Podle jeho slov byl účel spolku všestranně vzdělávací, zejména v literatuře, umění, politice i moderních vědách. Prohlásil, že tohle prostředí je pro něj, takhle rád žije. Líbilo se mu vědomí jakési důležitosti. Toto vědomí mělo přirozeně souvislost s láskou k Anně Nepeřené, tak to vyplývá i z publikované korespondence (Listy Anielce, 1978). Tato studentská příhoda skončila přechodem Karla Čapka do Brna.

² BURIÁNEK, František. *Karel Čapek*. Praha: Československý spisovatel, 1988, s. 12.

Jak už bylo uvedeno výše, Karel studoval osmileté gymnázium v Hradci Králové, z něhož však musel kvůli účasti v tajném studentském spolku odejít. Mezi lety 1905-1907 studoval v Brně, kde bydlel u sestry Heleny. Její manžel mu zprostředkoval i možnost publikační.

V době studií na gymnáziu došlo v Úpici k tragické změně. Jeho otec Antonín Čapek onemocněl chřipkou, která s sebou nesla zlé následky. Tyto následky vážně ochromily jeho lékařskou praxi i jeho psychiku. Na naléhání jeho ženy se rodina stěhuje do Prahy na Malou Stranu. Poslední roky života strávil ve vinohradské vile.

V červnu roku 1909 maturuje Karel na Akademickém gymnáziu v Praze s vyznamenáním. Poté odjíždí s bratrem Josefem do Mnichova, kde je velice fascinován tamější univerzitou. Také místní muzea a galerie mu velice učarovaly. Zimní a letní semestr stráví na filozofické fakultě jako posluchač filozofie; zaměřil se také na estetiku, filologii a dějiny výtvarného umění. Po letních prázdninách se Karel Čapek zapisuje na filozofickou fakultu Univerzity Friedricha Wilhelma v Berlíně, kde stráví pouze zimní semestr, a v březnu roku 1911 odjíždí do Paříže. Tam se zapisuje na Sorbonně na Faculté des lettres. Po ukončení semestru odjíždí na čtrnáct dní do Marseille a koncem července se vrací zpět do Prahy, kde se opět zapisuje na filozofickou fakultu Univerzity Karlovy. Během studií na pražské filozofii umírá Karlovi babička Helena Novotná. 29. listopadu 1915 je jmenován doktorem filozofie. Dlouho se nesla klamná představa, že jeho disertační práci byl malý filozofický spis *Pragmatismus čili Filozofie praktického života*. Ovšem tato práce vznikla z původní seminární práce o filozofickém pragmatismu a Čapek jí přisuzoval politický význam. Před první světovou válkou se důvěrně seznamuje se Stanislavem Kostkou Neumannem.

Na počátku válečných let se Karel Čapek podílel na vydání svazku *Almanach*. Válka dala Čapkovi poznání největšího ponížení člověka, jeho bezmoc proti válečnému vraždění. Týkalo se to také jeho osobních zážitků, které souvisely s vojenskými odvody, se strachem před hrozícím nebezpečím. Čapek unikal odvodním komisím na základě svého špatného tělesného stavu. Válka byla děsivým zážitkem, který zůstal natrvalo v Čapkově vědomí.

Čapkovi byla často vytýkána tělesná křehkost, kvůli své nemoci dokonce nebyl několikrát odveden do první světové války. Vojenský lékař a katolický spisovatel Jaroslav Durych mj. připomněl, že Karel Čapek patří do tělesně méněcenné kategorie. Už jako dítě byl křehčí postavy, snadněji byl náchylný k nemocem a maminka ho zahrnovala přespříliš starostlivou péčí a láskou. Její chorobnou lásku snášel později spíše nerad. Podle všeho to

byla právě maminka, kdo ho učil odporu k přecitlivělosti. Roku 1924 píše v korespondenci o tzv. neurastenii, kterou spojuje právě s dědictvím po matce – s její přílišnou starostlivostí. V tomto dopise také uvádí názor profesora MUDr. Syllaby, že právě tato duševní křehkost mu dává dar tvořit. Karel Čapek těmto neurastenickým bolestem vzdoroval s neokázalou mužností, stejně jako nemoci páteře. Tuto Čapkovu nemoc lékaři určili jako nevléčitelné onemocnění páteře a společně s jeho otcem usoudili, že je mu uzavřena i možnost manželství. To mělo ovšem špatný dopad na jeho milostný vztah s herečkou Olgou Scheinpflugovou, se kterou se seznámil v létě 1920. Karel Čapek se trápil tím, že svou nemocí způsobuje Olze jen trápení. Láska se mu stávala něčím mučivým, co mu bránilo v tvůrčí práci. Nemohl se smířit s tím, že by byl závislý jen na ošetřování. Nervová míšní choroba znamenala neustávající tělesnou bolest. A i když v pozdějších letech nemoc ustoupila, bolesti páteře zůstaly Čapkovi až do jeho smrti.

Po dokončení vysokoškolských studií krátce působil jako knihovník v knihovně Národního muzea, dále i jako soukromý učitel v rodině hraběte Lažanského na jejich zámku v Chýších u Žlutic. Na zámku čekal na rozsudek své nemoci, ovšem smrt nepřicházela. Vzrůstala mu naděje na život, i když trpěl mučivými bolestmi. Službu končí koncem září 1917 a společně se svým bratrem se stává redaktorem Národních listů. Josef však dostává v roce 1921 výpověď a spolu s ním odchází z redakce i bratr Karel. Téhož roku vydává svoji celosvětově proslulou hru *R.U.R.*, ve které bylo poprvé použito slovo robot.

V dubnu roku 1921 nastupuje společně s bratrem do pražské redakce brněnských Lidových novin. Zde se Čapek při práci setkal s Eduardem Bassem, Karlem Poláčkem či Františkem Gelem. Novinářství se věnoval celým svým srdcem. V říjnu se stává z podnětu Jaroslava Kvapila dramaturgem a režisérem ve Vinohradském divadle. Ovšem dramatické tvorbě se začal věnovat spolu s bratrem Josefem už v roce 1910, kdy dokončili svou komedii dell'arte *Lásky hra osudná*, která vyšla poprvé v knize *Zářivé hlubiny* v roce 1916.

V dubnu 1922 byl osobně představen Tomáši Garrigue Masarykovi, se kterým navázal hluboké přátelství a napsal knihu rozhovorů. Poté, co Národní divadlo získalo z Vinohradského divadla několik významných osobností, podal Čapek spolu s Františkem Fuksou a Jaroslavem Kvapilem demisi na protest. Když se aféra zklidnila, na své místo se vrací. V dubnu 1923 se definitivně vzdal místa dramaturga a odjíždí na dva měsíce na zdravotní pobyt do Itálie. Tato cesta byla pro něj také záchranná, měla totiž Karla

Čapka vytrhnout z těžké životní krize. V Itálii si uvědomoval, jak je samotářský a uzavřený, jak ho jeho nemoc zbavuje mládí a bere mu klid.

V dubnu 1924 umírá Čapkova matka. Koncem května odjíždí Čapek do Anglie na zasedání mezinárodního kongresu Penklubu. V lednu 1925 se stává členem přípravného výboru pro ustanovení pražského Penklubu. Také je poprvé přijat T. G. Masarykem na Pražském hradě. Na ustanovující schůzi v únoru je zvolen předsedou pražského Penklubu. Ve funkci setrval do roku 1933. Často cestoval na kongresy po celé Evropě, během nichž se setkával s řadou významných osobností literatury. V dubnu 1929 umírá Čapkův otec. V březnu 1932 přechází společně s bratrem Josefem od zkrachovalého nakladatelství Aventinum k nakladatelství Fr. Borový, kde se stává tichým společníkem. V říjnu 1935 je nominován do komise pro udělování státních cen za literaturu. V životě Karla Čapka nastala ve třicátých letech změna v tom smyslu, že s Olgou Scheinpflugovou nakonec spojili své životní cesty. Po zjištění rakouských specialistů, že diagnóza Čapkovy nemoci se nepotvrdila, vstoupili do manželského svazku. Čapek získal sňatkem sebevědomí a vyrovnanost, manželství mu dalo inspiraci, například ke hře *Matka*. V listopadu 1936 je opět navržen na Nobelovu cenu za literaturu.

Čapek se snažil ze všech sil vyřešit kritickou politickou situaci v Československu. Ale katastrofu, která přišla v podobě mnichovského diktátu, už odvrátit nemohl. Mnichovská katastrofa rozvrátila život i vnitřní svět Karla Čapka. Smysl jeho dosavadní práce byl zpochybněn. Otřesený Čapek musel číst v tisku stále pomluvy a obvinění. V prosinci 1938 onemocněl chřipkou a dostává zánět ledvin. Nemoc vyvrcholila zánětem plic a v neděli 25. prosince 1938 v 18 hodin 45 minut umírá. O nemoci a smrti Karla Čapka vyšla zpráva v Lidových novinách:

„Asi před deseti dny onemocněl Karel Čapek chřipkou, ale při přechodném zlepšení opět vstal. V pondělí 19. prosince se však choroba zhoršila, takže musel opět ulehnout. K recidivě chřipky se připojil ještě zánět ledvin. V pátek večer nemoc vyvrcholila prudkým zánětem plic. V sobotu se zdálo, že nastává zlepšení. Toto mírné a přechodné zlepšení trvalo až do 14. hodiny o Božím hodů. Ale od té chvíle počalo nemocnému prudce ubývat sil. Nad jeho ložem byli prof. dr. Pelnář a prof. dr. Charvát, které povolali v sobotu ošetřující lékaři ke konzultaci. Slábnoucímu srdci již nebylo pomoci. Prostředky, mající posílit srdeční činnost, přestaly účinkovat. Kolem 18. hodin ztratil Karel Čapek vědomí

a upadl do agónie. Profesor Charvát učinil ještě poslední pokus s intravenózní injekcí, ale ta už nepůsobila.“³

1.1 DRAMATICKÁ PRÁCE

Se světem divadla se Čapek setkal už v Úpici, kde jeho otec byl předsedou místního divadelního spolku ochotníků. Do divadla a jeho zákulisí zasvětilo Čapka loutkové divadlo, jehož se účastnila i jeho babička z hronovského mlýna. Dramatické tvorbě se začal věnovat už v roce 1910, kdy se svým bratrem Josefem dokončili svou komedii dell'arte *Lásky hra osudná*. V roce 1921 se Čapek stal z podnětu Jaroslava Kvapila dramaturgem a režisérem ve Vinohradském divadle. Sice se necítil dost připravený na tak náročný úkol, ale to dobrodružství ho velice lákalo. Měl již za sebou jisté zkušenosti jako dramatický autor, ale i historické znalosti jako divadelní kritik.

Čapkovým prvním jevištním úspěchem bylo dramatické dílo *Loupežník* z roku 1920. V první nedokončené verzi byl napsán oběma bratry, ale do konečné podoby dramatu jej dovedl Karel Čapek sám. Hra představuje konflikt mezi mládím a stářím. Konflikt mezi láskou, která se musí dobývat, a láskou, která si je vědoma odpovědnosti. Čapek se zde vzbouřil proti dobové konvenci, sám napsal, že z původně zamýšlené komedie mládí se stala komedie lásky. *Loupežník* měl připomenout dobu jeho mládí, jeho okouzlení láskou. V době, kdy na díle pracoval, studoval jako bezstarostný mladík na Sorbonně v Paříži – dílo je tedy spojeno se steskem po domově.

Jedním z nejslavnějších Čapkových dramát je *R.U.R.*, tj. Rossum's Universal Robots, které vyšlo knižně v listopadu 1920. Byla to první hra, která pronikla na světová jeviště, a díky ní se vžilo mezinárodně používané slovo robot. Autorem slova robot ovšem není Karel Čapek sám, nýbrž jeho bratr Josef. Je to vlastně označení pro uměle vyrobené bytosti, které se podobají člověku. Liší se od něj pouze tím, že nemají cit. Téma uměle vytvořených lidí bylo originální a odpovídalo moderní době. Čapek nebyl fascinován ani tak technickým objevem, ale právě jeho dopadem na lidskou společnost. Raději psal o lidech než o uměle vytvořených robotech. Hrou *R.U.R.* chtěl protestovat proti přetechnizované civilizaci.

³ BURIÁNEK, František. *Karel Čapek*. Praha: Československý spisovatel, 1988, s. 320.

První hrou bratří Čapků byla *Lásky hra osudná* (prvně otištěná v Zářivých hlubinách v roce 1916, pak knižně 1922), která byla vedená ve stylu staré commedia dell'arte. V dramatickém jednání se střetávají protikladné lidské typy - citový a intelektuální milenec a jeho protikladný sok. Do těchto postav se promítá filozofující zamyšlení obou bratrů nad životem, nad světem, kde má převahu bezohledné sobectví. Ve středu je otázka lásky, ženské nečestnosti, sobectví a falešnosti.

V roce 1922 měla premiéru hra *Ze života hmyzu*, kterou napsal společně se svým bratrem Josefem, nejprve v Brně, pak v Praze. Tato alegorická komedie je ještě tvrdší kritikou současného života, avšak měla ve světě značný úspěch. Čtyři etapy lidského života a lidských vztahů byly vyobrazeny čtyřmi obrazy hmyzího života. Člověk, kterého Čapek nazývá tulák, v opilosti vede monolog, ve kterém si stěžuje na lidi. V různých druzích hmyzu představil Čapek výrazné typy z lidské společnosti. Stejně jako ve hře *Lásky hra osudná* se zde objevuje problematika ženského sobectví a neupřímnosti.

Další Čapkovou hrou je *Věc Makropulos*, napsaná v roce 1922. Tato hra je sice také utopií, ale ne už s motivem vědeckotechnického pokroku, nýbrž s motivem životního elixíru, který zaručuje nesmrtelnost člověka. Hra by měla lidi varovat před tím, co by se mohlo stát, když se nerozvážně používají nové objevy a vynálezy. Čapek rozvažoval nad schopností člověka překonat přírodu a překročit hranice lidských možností. Připomněl zde, že mírou všech věcí je člověk a překročit jeho hranice znamená ztratit svou lidskost. Tuto myšlenku najdeme i v díle R.U.R.

Posledním společným dílem bratří Čapků byla komedie *Adam Stvořitel*. Dopsána byla v březnu roku 1926 a premiéru měla v Národním divadle v dubnu roku 1927. Tato hra pojednává o stvoření nového světa, proto měla ráz spíše filozofický než dramatický. Začíná na konci světa, kdy zbývá jediný člověk, Adam. A právě Adam se dá do tvoření nového, lepšího světa, protože ve světě současném nenalézá jediný klad. Ovšem nový svět není lepší a Adam se musí smířit s rezignací. Dílo o stvoření a přetvoření nového života končí smířením se starým světem, který, i když je špatný, nemůže být člověkem přetvořen v lepší. Závěr vyzněl tedy beznadějně – svět byl špatný, ale člověk by lepší nevytvořil. A právě to bylo hlavním důvodem neúspěchu hry.

Po dlouhé pauze 1937 měla ve Stavovském divadle premiéru *Bílá nemoc*. V tomto protifašistickém díle Čapek varuje a burcuje svědomí lidstva. On sám se musel přesvědčit, že v boji s fašismem nelze počítat s pravidly slušnosti. Hlavním tématem hry je rozšíření epidemie tzv. bílé nemoci, kterou onemocní i mocný a neomezený Maršál. Jediný člověk, který zná příčinu této nemoci, je doktor Galén. Ovšem za záchranu lidských životů chce

Maršála odvrátit od jeho válečného úmyslu. Karel Čapek se tu otevřeně a statečně postavil proti fašismu. Pokusil se hlouběji proniknout k podstatě tendencí vedoucích k válce. Čapek se ke hře postavil se slovy: „*Koneckonců žádné drama tu není proto, aby dokazovalo, že svět je dobrý nebo špatný; spíš je tu proto, abychom z něho pocítili hrůzu a nutnost spravedlnosti.*“⁴

Nejaktuálnější ze všech Čapkových děl byla hra *Matka*, která vyšla knižně v únoru 1938. Hra byla reakcí na události po vypuknutí občanské války ve Španělsku. Čapek zde také varuje před německým fašismem a reálnou hrozbou války. Hlavní hrdinka toho dramatu, matka, ztratila svého manžela a čtyři syny. U pátého syna se musí rozhodnout mezi mateřskou láskou a jeho povinností bránit vlast. Nakonec ho sama posílá do boje. Zvláštnost hry spočívá v tom, že matka vede s mrtvými muži dialogy a spory o nejmladšího syna. Stejně jako v *Bílé nemoci* se zde utkávají dvě silné moci.

„*Matka je hra krutá a jaksi senzační, ale probírá námět, který je v dnešním světě vlastně danou skutečností. Nechce umravňovat, nemůže řešit: chce jen podnítit v lidech svědomí.*“⁵

⁴ BURIÁNEK, František. *Karel Čapek*. Praha: Československý spisovatel, 1988, s. 276.

⁵ Tamtéž s. 279.

2 ANALÝZA A INTERPRETACE DÍLA

2.1 OKOLNOSTI VZNIKU DÍLA

Každá Čapkova hra, ať už napsaná samostatně nebo společně s bratrem Josefem, vyvolala mimořádný ohlas jak u publika, tak u divadelní kritiky. Ovšem žádná z jeho her nevyprovokovala takové polemické zuřivosti jako právě hra Bílá nemoc.

Poselství, které do této hry autor vložil, způsobilo, že se z literárního a divadelního artefaktu stala téměř hned záležitost politická. Už při prvním předčítání v kruhu Čapkových nejbližších přátel a spolupracovníků se vyslovovala obava, že Čapkova nová hra je v této napjaté době politicky neúnosná. Téhož roku vypukla Španělská občanská válka.

Jeden z Čapkových přátel a spolupracovníků Otokar Fischer formuloval domněnku o tom, proč pro Bílou nemoc, která byla zprvu zamýšlena jako esej a později román, nemohla být zvolena vhodnější forma, než je podoba dramatu. Podnětem k napsání tohoto díla byl podle autorových slov konflikt ideálů demokracie s ideály neomezených a ctižádostivých diktatur. Druhý faktor, který se podílel na vzniku díla, byl už mnohem dramatičtější. Souvisel s celkovým kulturně politickým ovzduším v druhé polovině třicátých let, v němž Bílá nemoc vznikala – přibližně od března do konce listopadu 1936, kdy dostala druhou, podstatně přepracovanou textovou podobu.

Bílá nemoc vyšla knižně v lednu 1937, premiéru měla v Národním divadle 29. 1. 1937 v režii K. Dostala a ve výpravě V. Hofmana. Téhož dne byla poprvé uvedena i v Brně, kde ji nastudoval Aleš Podhorský. Podle svědectví pamětníků měla na obou scénách mimořádný úspěch. Také ve většině kritických referátů se psalo o tom, že nastudování Bílé nemoci v režii Karla Dostala dosáhlo vynikající úrovně a herci – především hlavní představitelé Hugo Haas a Zdeněk Štěpánek – že se vyznamenali. Co se týkalo samotného dramatického textu, nescházely kritické výhrady, dokonce ani globální odmítnutí. Z autorových slov i z divadelního představení bylo zřejmé, že se tu Karel Čapek otevřeně a statečně postavil proti fašismu. Důsledkem toho byl protest německého vyslanectví v Praze proti tomu, aby postava zbrojaře a diktátorova přítele a spolupracovníka měla německy znějící jméno.

Nelze přehlédnout podíl, jaký měl na vzniku Bílé nemoci Otokar Fischer, od sezóny 1935-1936 šéf činohry Národního divadla v Praze. Fischer připomněl v Lidových novinách, že se Čapek od Adama Stvořitele nevěnoval skoro deset let dramatické tvorbě. Výsledkem jeho obnoveného zájmu o divadlo je nyní Bílá nemoc. Jak psal Fischer, záměr napsat toto dílo provázal Čapka už po léta, ale teprve z pozorování soudobých rozporů mezi diktaturami našel pravý smysl díla. Za Čapkovu novinku v tomto díle pokládal Fischer spojení světa nemoci a nemocných se světem dnešního boje o světovou nadvládu. Sympatie dramatu jsou podle jeho mínění rozděleny mezi oba ideové principy, ztělesněné na jedné straně maršálem, na druhé Galénem, a to tak, že oba jsou odsouzeny k tragickému zániku. Na rozdíl od svých dřívějších prací se Čapek rozhodl pro radikální řešení tragické. Před Bílou nemocí nikdy nezasáhl tak znepokojivě do svědomí doby.

K tragickému konci se Čapek vyjádřil v předmluvě takto:

„Autor je si vědom, že tento nevyhnutelný tragický závěr není řešením; ale jde-li o skutečný zápas, který se odehrává v našem čase a prostoru mezi skutečnými lidskými silami, nemůžeme jej rozřešit slovy a musíme jeho řešení ponechat dějinám. Snad můžeme mít důvěru i v příští lidi, jako jsou ti dva čestní a rozumní mladí lidé v závěru hry; ale konečné řešení zůstává politickým a duchovním dějinám, na kterých nejsme angažováni jenom jako diváci, nýbrž jako spolubojovníci, kteří musejí vědět, na které straně světového dramatického konfliktu leží celé právo a celý život malého národa.“⁶

2.2 REAKCE

Dva dny po premiéře byla v referátu Národních listů položena otázka, zda bylo politicky rozvážené hrát toto drama právě na státní scéně. Příčinou byl zřejmě protest německého vyslanectví v Praze, že zbrojařský magnát v Čapkově hře se jmenuje Krüg, což prý zní stejně jako Krieg (= válka). Divadlo tedy muselo změnit Krüga na Kroga. Výhrady proti Bílé nemoci se postupně přenesly z divadelního umění do oblasti politiky. V Poledním listu se například psalo, že je to propagace pacifismu. Tak byla Bílá nemoc střídavě napadána a obviňována z poraženectví i válečného štvání.

⁶ ČAPEK, Karel. *Dramata: Loupežník : R.U.R. : Věc Makropulos : Bílá nemoc : Matka*. 1. soubor. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1994. 472 s. Spisy, sv. 7. [online] Dostupné z: http://web2.mlp.cz/koweb/00/03/34/75/28/bila_nemoc.pdf (s. 5) [cit. 2014-03-15]

Zanedlouho se začaly objevovat námitky lékařů. Vedl se spor o to, zda u nás existují takoví přednostové klinik, jako je doktor Sigelius z Čapkovy hry. Druhým sporným bodem byla pak jedna z hlavních postav, doktor Galén. Konkrétně šlo o to, zda měl tento stoupenec pacifismu právo jednat ve jménu svého ideálu tak, jak jednal po celá tři dějství Bílé nemoci. Trvalo skoro čtvrtstoletí, než bylo konečně rozpoznáno, že Čapkovy divadlo není divadlem psychologických konfliktů, ale divadlem lidského údělu a postavení člověka ve společnosti.

Už druhý den po pražské premiéře Bílé nemoci předpověděl spisovatel a kritik Max Brod ve svém referátu, že Bílou nemoc čeká světový úspěch. O mimořádném ohlasu podal svědectví i František Zavřel, jeden z Čapkových největších názorových odpůrců. Necelé čtyři měsíce po pražské premiéře byla Bílá nemoc uvedena v Curychu, kde byl mezi diváky i Thomas Mann. V dopise Karlu Čapkovi píše, že hra měla triumfální úspěch a že na publikum udělala mimořádný dojem. Čapkova hra byla dále uvedena v Jugoslávii, ve Švédsku, v Norsku, také v divadle v Basileji. Nečekanou senzací se stalo nastudování Bílé nemoci v Londýně v Savoy Theatre, luxusním podniku pro společenskou smetánku.

Od premiéry Bílé nemoci už uplynulo celé půlstoletí a stále víc bylo zřejmé, že Čapkovy umělecké myšlenky předstihlo v Bílé nemoci svou dobu. Prožitek z uměleckého díla byl posunut z oblasti emotivní do oblasti intelektuální. Čapkovi nešlo o to, aby „prokouknul“ Galén nebo maršál, ale divák. Chtěl dokázat, že konflikt a problém v té podobě, jak byl ve hře rozvinut, není řešitelný; že jednotlivec musí nutně ztroskotat tváří v tvář vládnoucí moci a že změnit běh dějin sám a na vlastní pěst nikdy nedokáže.

Čapek v této knize staví proti sobě dva protiklady, doktora Galéna, jenž je obráncem lidství a svobody, snaží se přimět svět, aby byl mír i za cenu mnoha životů pacientů, a na druhé straně diktátor Maršál, který chce moc. Touží po nadvládě a slávě a není mu líto obětovat životy vojáků. Čapek zde tedy analyzuje otázku moci.

„Dva velké světové názory se tu utkávají tak říkajíc nad ložem bolesti, a v jejich konfliktu se rozhoduje o životě a smrti malomocného lidstva. Ten, kdo je představitelem vůle k moci, se na své cestě nenechá zastavit soucitem s lidskou bolestí a hrůzou; ten pak, kdo se s ním utkává ve jménu humanity a úcty k životu, odpírá pomoc trpícím, protože sám fatálně přejímá neúprosnou morálku boje. I ve jménu míru a humanity se bude zabíjet a umírat v hekatombách, bude-li se ten spor muset jednou vybojovat. Ve světě války sám Mír musí být tvrdým a neústupným bojovníkem. A naopak představitel moci a síly se stává sám jedním z těch, kdo úpějí o lidskou pomoc, zatímco se přes něho bezcitně převaluje

nezadržitelná mašinérie masakru, který rozpoutal. V tom právě spatřoval autor beznadějnou tíhu světového konfliktu, který prožíváme.“⁷

Bílá nemoc byla napsána v předválečné době a v Maršalově zemi vidí Čapek nacistické Německo. Naopak v malé zemi, proti které se útočí, vidí Československo. Hlavní myšlenkou díla byl tedy nejen nesmyslný, až naivní boj jednotlivce proti společnosti, Čapek chtěl také varovat před nesmyslností války.

2.3 INTERPRETACE DÍLA

2.3.1 TÉMA

V jedné blíže neurčené zemi se začíná objevovat epidemie tzv. bílé nemoci. Tato nemoc se projevuje tím, že se člověku na těle objeví malá bílá skvrna, která je necitlivá a rozšiřuje se po celém těle. Komu se na těle tato skvrna objeví, je odsouzen ke smrti. Nemoc se šíří dotykem a z počátku převážně mezi chudými lidmi. Mezi lidmi se o ní mluví jako o malomocenství, jako o novodobém moru. Na nemoc není žádný lék a nikdo si s tím neví rady. Dvorní rada Sigelius, profesor a ředitel nemocnice, se snaží tuto nákazu léčit, prozatím však bez úspěchu. V nemocnici stále přibývá nakažených a profesoru kliniku navštíví doktor Galén, který tvrdí, že zná lék na bílou nemoc. Dvorní rada nejprve Galénovi nedůvěřuje, ale když se dozvídá, že byl nejlepším žákem jeho tchána, proslulého doktora Lilienthala, věří jeho tvrzení a nechává ho léčit ty nejchudší pacienty. Ukáže se, že Galénova metoda je úspěšná, ale tajemství svého léčebného postupu si Galén nechává pro sebe.

Zemi ovládá diktátor Maršál, panovačný a bezcitný velitel vojsk, který se chystá zahájit válku proti menšímu sousednímu státu. Sympatizuje s ním baron Krüg, jenž mu dodává zbraně. Maršál přichází na návštěvu do nemocnice, lékaři ho provedou po klinice a on je spokojen se snahou o léčbu. Profesor Sigelius svolává největší světové lékařské znalce, aby jim ukázal zázračné úspěchy své kliniky v boji proti bílé nemoci. Přijíždí také

⁷ ČAPEK, Karel. *Dramata: Loupežník : R.U.R. : Věc Makropulos : Bílá nemoc : Matka*. 1. soubor. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1994. 472 s. Spisy, sv. 7. [online] Dostupné z: http://web2.mlp.cz/koweb/00/03/34/75/28/bila_nemoc.pdf (s. 4.) [cit. 2014-03-15]

novináři a vypyávají se, v čem spočívá tajemství léku a proč doktor Galén léčí jen chudé. On jim vysvětlí, že lék nezveřejní, dokud na světě nezavládne mír. Že chudí lidé války nevedou a bohaté bude léčit jen tehdy, pokud svým vlivem válkám zabrání. Dvorní rada však s tímto názorem nesouhlasí a Galéna vykáže ze své kliniky.

Jedinému, komu přijde Bílá nemoc vhod, jsou mladí lidé. Na pracovištích se uvolňují místa a jejich život se zdá být najednou jednodušší. Objevuje se postava Otce, jenž je zaměstnaný jako ředitel účtárny v továrně na zbraně. Jeho ženě se také objevuje na krku bílá skvrna, proto přichází za Galénem. Ovšem když Galén zjistí, jaké má muž zaměstnání, odmítne jeho ženu léčit. Otec Galéna odsuzuje, protože má dobré místo v továrně na zbraně a nehodlá se ho vzdát.

Bílá nemoc už postihla i barona Krüga. Protože na klinice mu nemůžou pomoci, vydává se v přestrojení za Galénem. Doktor jej ale odhalí a dává mu podmínku – musí okamžitě zastavit válku, jinak ho léčit nebude. Krüg musí uznat, že Galén drží v ruce velmi silnou zbraň, a tak jde za maršálem, řekne mu o Galénově podmínce a žádá ho, aby uzavřel mír. Maršál s tím ale nesouhlasí a na důkaz, že se nebojí bílé nemoci, mu podává ruku na rozloučenou. Poté se vydává za Galénem a nařizuje mu, aby léčil jeho přítele barona Krüga. Ten stále odmítá a trvá na své podmínce – maršál zastaví válku a on začne léčit barona. Během rozhovoru s Galénem maršálovi někdo volá. Z hovoru se dozvídá, že se baron Krüg zastřelil.

Maršál se chystá k válce. Když promlouvá k lidem, tluče se do prsou, ale vůbec nepocítí žádnou bolest. Jde do pokoje a zjišťuje, že má na prsou také bílou skvrnu. V pokoji je také jeho dcera Aneta a její snoubenec, mladý baron Krüg. Dcera maršála prosí, aby uzavřel mír, ale to on razantně odmítá. Zpočátku se bojí blížící se smrti, která je bez léku nevyhnutelná. Stále ale sní o podmanění celého světa, představuje si, jak zemře jako hrdina ve zbroji. Mladý baron Krüg si uvědomí, že smrt maršála během války by znamenala totální rozpad země. Spolu s jeho dcerou tedy maršála znovu přemlouvají, aby skončil s válkou. Maršál nakonec ustoupí a souhlasí. Zavolá Galénovi, vysvětlí mu své rozhodnutí a on, když slyší, že souhlasí s jeho podmínkou, slíbí, že přijede.

V poslední scéně je před maršálovým palácem shromážděn stále zfanatizovaný dav lidí, kteří křičí hesla: „Ať žije Maršál, ať žije válka!“ Přicházející Galén zavolá, že hlavně ne válku. Celý dav se na něj vrhne, ubijí ho k smrti a léky jsou rozšlapány.

Ústředním motivem dramatu je konflikt mezi doktorem Galénem, přirozeně inteligentním skromným člověkem, a diktátorem Maršálem, který má jasné rysy

fašistického vůdce. Doktor Galén je jediný člověk, který má lék proti smrtelné bílé nemoci a je ochoten ho poskytnout nemocnému diktátorovi maršalovi, pokud přestane s válčením a uzavře mír. Zde se objevuje etický konflikt, jelikož Galénova snaha využít v boji proti násilí jediného, zato mocného prostředku, tedy léku, ho nutí porušovat příkaz lékařské etiky poskytnout pomoc každému, kdo ji potřebuje. Hrdina tedy nemůže skončit jinak než tragicky, je ušlapán zfanatizovaným davem. Je zde poukázáno na Čapkovo přesvědčení, že jeden člověk nezmůže nic proti davu lidí.

2.3.2 PROSTŘEDÍ

Země, kde se odehrává celý příběh Bílé nemoci, není známa. Ale dalo by se říci, že zčásti připomíná tehdejší Hitlerovo Německo. Ovšem Čapek uvedl: „*Vlastí Maršalovou není žádná skutečná země, nýbrž jistá skutečnost mravní a občanská, která se jeví v tom, že tolik lidí dnešního světa se odcizilo tomu velikému usilování o všelidství a humanitu, mír, svobodu a demokracii, v nichž jsme viděli velikou kulturní a politickou tradici evropského lidstva.*”⁸

Prostředí zde hraje poměrně důležitou úlohu, jelikož čtenáři přibližuje situaci a tím mu dává možnost si hru detailněji představit a vžít se do děje.

Na samém začátku promlouvají tři malomocní, avšak prostředí zde není známo. Dá se ale předpokládat, že se rozhovor odehrává v nemocnici profesora Sigelia, jelikož jak vyplynulo z textu, jsou všichni tři obvázaní a rozmlouvají o bílé nemoci.

Krátce na to se ocitáme na klinice dvorního rady profesora doktora Sigelia, který právě rozmlouvá s novinářem a záhadné bílé nemoci. Vzhledem k soukromému rozhovoru a následně zvonícímu telefonu lze soudit, že se jedná o profesorovu soukromou pracovnu.

V dalším obraze se ocitáme v prostředí rodinném, kde rozmlouvá bezejmenná rodina. Zřejmě jde o nějaký pokoj, kde otec sedí u stolu pod lampou a pročítá noviny.

Opět se zde objevuje nemocniční prostředí, konkrétně chodba před pokojem 12 a 13. V čísle dvanáct jsou pacienti stíženi také bílou nemocí, avšak neléčí se, aby bylo možné s nimi srovnávat dosažené výsledky. V čísle třináct pobývají naopak pacienti, na kterých je aplikovaná nová metoda léčení.

V úvodu druhého jednání se nacházíme opět v prostředí již zmíněné rodiny v momentu, kdy se otec z novin dozvídá, že se našel lék proti bílé nemoci. Mimo jiné se

⁸ BURIÁNEK, František. *Karel Čapek*. Praha: Československý spisovatel, 1988, s. 275.

otec dozvídá, že jeho žena má na krku bílou skvrnu. Odtud se přesouváme do prostředí ordinace doktora Galéna, kam otec s matkou přicházejí pro pomoc.

Dalším výrazným prostředím je pracovna maršála, vedoucího vojsk a generála. Nacházíme se tam právě ve chvíli, když k němu přichází baron Krüg a oznamuje mu, že i on je nakažen bílou nemocí. Ve třetím jednání se objevuje další nové prostředí, maršálovův dům, ze kterého řídí válku. Střídá se zde maršálova pracovna, kde je jeho dcera s mladým baronem Krügem, a balkón, na kterém promlouvá maršál k davu.

V posledním obrazu se nacházíme na ulici před maršálovým domem, kde stojí hlučící zástup lidí. Právě tady končí život doktora Galéna.

2.3.3 POSTAVY

Hlavní postavou dramatu je doktor Galén, šlechtný a nadějný lékař, který jako jediný člověk zná lék proti bílé nemoci. Dobře si uvědomuje, že jako jediný má v ruce velmi silnou zbraň v podobě léku, a tak chce s její pomocí zastavit válku. Proto chce vydat lék, až bude uzavřeno příměří. Považuje za svou přirozenou povinnost lékaře bránit lidský život a mír, tudíž odmítá léčit nejen barona Krüga, ale i skromnou a hodnou ženu účetního. Lze říci, že tímto bojem proti válce se prohřešuje proti lékařské etiketě, když násilně, třeba i za cenu lidského života, prosazuje svou myšlenku. Dopouští se vlastně tragické viny, kterou ve hře odpyká konečnou katastrofou. Je velmi naivní, když doufá, že může sám zastavit válku. Ale ve své naivitě je i statečný, když si dovolí odporovat Maršálovi. Ve svém konání je neústupný, avšak schází mu průbojnost.

Další výraznou postavou ve hře je diktátor maršál, bezcitný a bezohledný člověk, který bezhlavě vede svůj národ do války. Dalo by se říct, že jde v podstatě o pravý opak Galéna. Přestože touží po moci a je nepřítelem míru, má také svůj charakter, chce vést národ ke slávě. Je to člověk, který žije až fanatickou vírou ve svoje poslání. Válka je pro něj povinností, ani smrt není překážkou. Když ovšem onemocní bílou nemocí, stane se z něj úplně jiný člověk. Je schopen udělat cokoli, aby na tuto nemoc nezemřel. Bez jeho vedení však nebude možné ve válce pokračovat a nebude tak naplněno poslání, které je jediným smyslem jeho života. Od válčení nakonec ustoupí a vyhláší mír.

Postava barona Krüga je velice podobná postavě maršála. Krüg je majitelem továrny na zbraně, které dodává maršálovi, svému nejlepšímu příteli. Stejně jako on touží po moci a nadvládě. V zásadě souhlasí s válčením, ale významnou úlohu u něj hraje zdravý

rozum – nepovažuje válku za vyšší poslání na rozdíl od maršála. Ovšem i on nakonec onemocní bílou nemocí a jeho život končí sebevraždou.

Ředitelem kliniky, na kterou přichází doktor Galén, je dvorní rada profesor doktor Sigelius. Jelikož je vedoucím přední kliniky ve státě, dbá především na své profesní renomé a na politické postavení. Nesouhlasí s Galénovou podmínkou, že bude léčit jen chudé lidi, zdraví pacientů nepovažuje za prioritu. Sám lék na bílou nemoc nevynalezl a Galénův objev by si nejráději přivlastnil.

Ve hře se objeví další postavy, které už nejsou tak prokresleny ve své individuálnosti jako postavy ústřední. V prvním dějství se objevuje bezejmenná rodina – otec, matka, syn a dcera. Otec pracuje v účtárně u barona Krüga a sympatizuje s maršálem. Bílou nemoc odmítá a malomocné by nejráději zavřel. Dokud se bílá nemoc nedotkne jeho rodinného kruhu, rád i na ní buduje svou úřednickou kariéru. Matka je naopak proti válce a souhlasí s doktorem Galénem. Nakonec i ona sama onemocní bílou nemocí. Syn s dcerou bílou nemoc vítají. Podle nich mladý člověk dnes nenajde žádnou existenci a na světě není tolik míst.

Mezi další vedlejší postavy patří maršálova dcera Aneta. Je to starostlivá a citlivá dívka, která má velmi ráda svého otce. Nechce si připustit, že by otec byl nemocný. Snaží se ho přesvědčit, aby přestal s válčením a uzavřel mír, jinak se neuzdraví. Podle mého názoru je zde vidět láska otce k dceři, která jej nakonec přesvědčí, aby skončil s válkami.

Snoubencem maršálovy dcery Anety je mladý baron Krüg. Stejně jako ona je bojovníkem za mír. Uvědomí si, že kdyby maršál zemřel během válčení, země by čelila občanské válce. Proto se také snaží maršála přesvědčit, aby zanechal bojů, vyhlásil mír a povolal k sobě doktora Galéna.

Na klinice se setkáváme se dvěma asistenty profesora Sigelia. První asistent odmítá Galénovo chování, nechápe, proč chce léčit jen chudé. Ovšem je velmi chytrý a snaží se vlichotit do přízně Sigelia. Od jedné z nemocničních sester si zjistil, čím Galén léčí své pacienty, a sestrojil svoji injekční látku, která barvou připomíná lék doktora Galéna. Moc dobře ví, že dvorní rada mu může zařídit privátní praxi, čímž by si velice polepšil. Druhý asistent je chápavější a citlivější. Když onemocní jeho matka, přichází za Galénem s prosbou, aby ji začal léčit. Avšak Sigelius Galénovi zakázal otevřít si privátní praxi. Proto asistent spíše odsuzuje chování Sigelia.

Poněkud zvláštní význam má jako vždy zfanatizovaný dav, jenž rozhoduje o vzniku a posílení válečné nálady. Rozhoduje o osudu Galéna, maršála i malomocných. Ušlapáním

doktora Galéna ničí rozdrážděný dav sám sebe, beznadějně bude vydán bílé nemoci, stejně jako jejich velitel Maršál.

2.3.4 KOMPOZICE

Bílá nemoc je tříaktová divadelní hra se čtrnácti obrazy. Každý akt je následně rozdělen do několika podkapitol. Hlavní dějová linie postupuje chronologicky, paralelně s ní jsou řazeny dialogy nemocných a obrazy, ve kterých vystupují otec s matkou a dětmi. Charakter těchto částí je spíše epizodický.

Hra má klasickou výstavbu dramatu: expozice – propuknutí bílé nemoci; kolize – konflikt Galéna se Sigeliem; krize – sebevražda barona Krüga a náhlé onemocnění maršála; peripetie – maršál je ochoten vzdát se válčení a uzavřít mír; katastrofa – maršálovy naděje jsou ztraceny, doktor Galén je ušlapán běsnícím davem.

V předmluvě se dozvídáme, kdo dal vlastně Čapkovi podnět k napsání této hry.

„První podnět k této hře dal mi před léty námět přítele lékaře dr. Jiřího Foustky: doktor, který objeví nové paprsky, ničící zhoubné nádory, najde v nich paprsky smrti; jich pomocí se stane samovládcem a neblahým spasitelem světa. Z toho námětu mi utkvěla představa lékaře, který má svým způsobem v rukou osud lidstva. Ale za našich časů je tolik lidí, kteří mají nebo chtějí mít v rukou osudy národů nebo člověčenstva, že by mě nikdy nezlákalo rozmnožit je ještě o jeden exemplář, kdyby tu nebyl druhý a nutkavější podnět: tím je naše doba sama.“⁹

Také dodává, že tragický závěr hry není řešením, nelze jej řešit slovy a je třeba jeho řešení ponechat dějinám. Bílá nemoc zde není skutečnou tělesnou nemocí, ale symbolicky znázorňuje „nakaženou“ mysl.

V prvním aktu uvede čtenáře do děje rozhovor malomocných, kteří popisují nemoc a její projevy, tedy bílé skvrny na těle. Skvrna je necitlivá a po nějakém čase tato část tkáně odpadne z těla nemocného. Postižený pacient prožívá obrovské bolesti a silně zapáchá. Dále se seznamujeme s ředitelem Lilienthalovy kliniky profesorem Sigeliem,

⁹ ČAPEK, Karel. *Dramata: Loupežník : R.U.R. : Věc Makropulos : Bílá nemoc : Matka*. 1. soubor. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1994. 472 s. Spisy, sv. 7. [online] Dostupné z: http://web2.mlp.cz/koweb/00/03/34/75/28/bila_nemoc.pdf (s. 3.) [cit. 2014-03-15]

který vede rozhovor s novinářem o bílé nemoci. Dozvídáme se, že správně se jí říká Čengova nemoc, která je neléčitelná a že nemocným podávají morfium proti bolesti a prostředky na odstranění zápachu. A dále, že nemoc postihuje jen osoby starší čtyřiceti let. Sigelius je hrdý, že právě na jeho klinice se objevil tak závažný případ. Dále zde Karel Čapek líčí rodinu, která se děje přímo neúčastní. Vystupuje zde otec, matka, dcera a syn. Z jejich dialogů poznáváme rozdílné názory na bílou nemoc. Syn a dcera vítají bílou nemoc, jelikož s přibývajícými mrtvými se uvolňují pracovní místa. Objevuje se zde jedna z hlavních postav doktor Galén, který jako jediný zná lék na bílou nemoc. Žádá tedy o možnost vyzkoušet jeho metodu léčby, ale tajemný recept na tento lék nechce prozradit. Sigelius ho odmítne, ale Galén mu připomíná, že i on by jednou mohl potřebovat tento lék. Nakonec tedy přistupuje na jeho podmínku. Protihráčem je Galénovi postava maršála, mocného diktátora, který se přichází podívat na kliniku. Na konci prvního jednání se rozvíjí hlavní zápletka – neshoda Galéna se Sigeliem. Galén chce léčit jen chudé lidi, kteří jsou bezmocní. Bohatě bude léčit tehdy, až svým vlivem zastaví válku.

Ve druhém jednání se opět ocitáme v rodině. Otec se dozvídá, že se objevil lék na bílou nemoc. Zároveň se dozvídá, že jeho žena má na těle také bílou skvrnu. Jsou společně za Galénem, ale on odmítne ženu léčit, protože její muž má vysoké postavení. Bílou nemoc už má také baron Krüg a dochází zde k prvotní krizi, kterou baron vyřeší sebevraždou. Když se to maršál dozvídá, ulevilo se mu, protože nemusel vyhovět Galénově podmínce.

Ve třetím aktu dochází k vyvrcholení celé hry, kdy se objeví nemoc i u maršála. Je připraven vést válku, ale začíná slábnout. Pochopí, že bez něj by jeho národ válku nevyhrál. Zavolá tedy Galénovi a souhlasí s jeho podmínkou – je ochoten vzdát se válčení. V závěru je však tato naděje rozbita zuřivým davem, který ušlape doktora Galéna i jeho léky.

Závěrečná scéna:

Obraz třetí

Ulice.

Zástup lidí s prapory. Zpěv. Do toho volání: Ať žije maršál! Ať žije válka! Sláva maršálovi!

SYN (z prvního aktu): A všichni najednou: Ať žije válka!

ZÁSTUP: *At' žije válka!*

SYN: *Nás vede maršál!*

ZÁSTUP: *Nás vede maršál!*

SYN: *At' žije maršál!*

ZÁSTUP: *Maršál! Maršál!*

(Houkání auta, které si nemůže zástupem prorazit cestu.)

DR. GALÉN *(vyběhne s kufříkem v ruce): Doběhnu pěšky...Dovolte prosím... Prosím vás, pusťte mě... někdo mě čeká...*

SYN: *Občané, volejte: At' žije maršál! At' žije válka!*

DR. GALÉN: *Ne! Válka ne! Nesmí být žádná válka! Poslyšte, ne, válka nesmí být!*

VÝKŘIKY: *Co to říkal? – Zrádce! – Zbabělec! – Mažteho!*

DR. GALÉN: *Musí být mír! Pusťte mne – Já jdu k maršálovi –*

VÝKŘIKY: *Urazil maršála! – Na lucernu! – Zabte ho!*

(Hlučící zástup se zavře kolem Dr. Galéna. Zmatená vřava.)

(Zástup se rozestupuje. Na zemi leží Dr. Galén a jeho kufřík.)

SYN *(kopne do něho): Vstávej, potvoro! Koukej mazat, nebo –*

JEDEN ZE ZÁSTUPU *(klekne k ležícímu): Počkat, občane. Ono je po něm.*

SYN: *Žádná škoda. O jednoho zrádce miň. Sláva maršálovi!*

ZÁSTUP: *At' žije maršál! Maršál! Mar-šál!*

SYN *(otevře kufřík): Hele, byl to nějaký doktor! (Rozbílí lahvičky s léky a dupe na ně.) Tak! At' žije válka! At' žije maršál!*

ZÁSTUP *(valí se dál): Maršál! Mar-šál! At' – žije – maršál!*¹⁰

¹⁰ ČAPEK, Karel. *Dramata: Loupežník : R.U.R. : Věc Makropulos : Bílá nemoc : Matka*. 1. soubor. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1994. 472 s. Spisy, sv. 7. [online] Dostupné z: http://web2.mlp.cz/koweb/00/03/34/75/28/bila_nemoc.pdf (s. 73-74.) [cit. 2014-03-20]

2.3.5 JAZYK

Dílo je psáno spisovným jazykem formou živých dialogů, míra hovorovosti závisí na společenské vrstvě, ze které daná postava pochází. Např. v rozhovorech malomocných je míra hovorovosti větší než v rozhovoru barona Krüga a maršála.

Do textu jsou vloženy krátké scénické poznámky, které například popisují, co člověk dělá v dané situaci.

MARŠÁL (píše dál. Po chvíli): Doktor Galén?

DR. GALÉN (lekne se): Prosím, pane dvorní rado.

POBOČNÍK (tiše napovídá): Vaše Excellence.

DR. GALÉN: Totiž Vaše Excellence, že ano –

MARŠÁL (píše dál): Pojdte blíž.

DR. GALÉN: K službám, pane... Vaše Excellence. (Přiblíží se o krok.)

Způsob vyjadřování jednotlivých postav nám pomáhá dotvářet jejich charakter. Galén své výpovědi často přerušuje – znázorněno třemi tečkami, nebo používá slovní vycpávky – *že ano*.

DR. GALÉN: Já... já mám totiž pokladenskou praxi, pane dvorní rado... jak se říká, praxi chudých, že ano... a tu mám příležitost... vidět spoustu případů, že ano... protože... v chudších vrstvách...bují tolik chorob...

Maršál mluví rozhodně, ale často také frázovitě.

MARŠÁL (pouští zvonek): Nebyli by to první mrtví na mé cestě. Ale vy si to ještě rozmyslíte. (Vstane a jde k němu.) Člověče, jste blázen – nebo takový hrdina?

V textu se také objevují latinské odborné výrazy z oblasti lékařství:

*DVORNÍ RADA: Nu ovšem. Daleko vážnější a zajímavější. Jenom první příznaky připomínají obyčejnou lepru: malá bílá skvrnka někde na povrchu těla, chladná jako mramor a naprosto znecitlivělá – takzvaná **macula marmorea**; proto se té chorobě také*

říká bílá nemoc; ale její další průběh je naprosto svérázný a odlišný od obyčejné **leprosis maculosa**. My ji prostě jmenujeme Čengova nemoc čili **Morbus Tshengi**.

Také zde můžeme najít anglické či německé fráze:

*DVORNÍ RADA (v čele hloučku profesorů): Tak prosím, pánové, tady je to. Par ici, chers confrères. **Here are we, gentlemen. Ich bitte meine verehrten Herren Kollegen hereinzutreten.** (Uvádí je do třináctky.)*

3 ANALÝZA A INTERPRETACE FILMU

Filmová adaptace divadelní hry *Bílá nemoc* patřila k nejvýznamnějším filmům třicátých let. A co vedlo Huga Haase k tak rychlému zfilmování této hry? Nebyl to jen vynikající úspěch hry u obecnosti, ale více než kdokoli jiný cítil, jak je nebezpečí moci diktátora a ohrožení lidských práv aktuální. Film je až na pozměněný závěr věrným záznamem divadelní inscenace. To také zvýrazňuje téměř shodné herecké obsazení. Ačkoliv režisér Hugo Haas převzal obsazení všech hlavních rolí z inscenace Národního divadla, není to pouhé převedení divadelního dramatu do podoby obrazové. Haas se s tímto snímkem představuje jako vůdčí filmař. Také je nutné zdůraznit, že Haas si k filmu sám napsal scénář a zároveň si zahrál hlavní roli doktora Galéna. Svě role se ujal s přehledem a doktora Galéna skutečně zahrál perfektně. Haas, jenž byl židovského původu, dokonale porozuměl nežidovskému Čapkovi.

Neméně skvěle si se svojí záporně laděnou postavou poradil Zdeněk Štěpánek. Vytvořil roli diktátora, který chce válčit za každou cenu, a lidské životy ho příliš nezajímají.

Také je nutno připomenout postavu dvorního rady profesora Sigelia, kterého ztvárnil Bedřich Karen a vytvořil tím typicky českou postavu člověka, jenž se podřídí jakémukoliv režimu, hlavně když z toho bude mít nějaký užitek.

3.1 REAKCE

Tragický závěr Čapkova dramatu, kdy zfanatizovaný dav ušlape doktora Galéna, mnohé diváky i kritiky zlomil. Diskutovalo se také o konci Haasova filmového zpracování, které mělo pozměněný konec. Pozitivní závěr totiž dodával naději, že všechno nakonec dopadne dobře. Tuto změnu způsobila nová postava doktora Martina, díky němuž zůstane Galénův vzácný lék zachován. Martin je obyvatelem malé sousední země a osobně se zná s doktorem Galénem z války. Když se po letech setkávají, Galén mu prozradí tajemný recept léku proti Bílé nemoci. Zatímco divadelní hra končí ušlapáním doktora Galéna, ve filmu děj pokračuje podepsáním mírové smlouvy a promluvou maršála k lidu. Připsání nové postavy a rovněž změna závěru představuje celkem radikální zásah do stavby Čapkova díla, jelikož zásadně ruší tragický konec.

Už dva dny po premiéře požadovalo německé velvyslanectví zákaz filmu. Hugo Haas se pro svůj židovský původ a protifašistickou angažovanost stal terčem útoků. Po podepsání Mnichovské dohody mu byla zakázána činnost a na počátku roku 1939 dostal výpověď v Národním divadle.

3.2 OBSAZENÍ:

Dr. Galén – Hugo Haas

Prof. Sigelius – Bedřich Karen

Maršál – Zdeněk Štěpánek

Baron Krog – Václav Vydra st.

Otec – František Smolík

Matka – Helena Friedlová

Syn – Vítězslav Boček

Dcera – Eva Svobodová

Baronův synovec – Ladislav Boháč

Maršálova dcera – Karla Oličová

Dr. Martin – Jaroslav Průcha

1. Asistent – Vladimír Šmeral

2. Asistent – Miroslav Svoboda

asistentova matka – Marie Nademlejnská

Ministr propagandy – Karel Dostal

Maršálův pobočník – Otto Rubík

a další...

Námět: divadelní hra Karla Čapka

Scénář: Hugo Haas

Hudba: Jan Branberger

Kamera: Otto Heller

Režie: Hugo Haas

3.3 DĚJ

V blíže neurčené zemi vypukne epidemie záhadného moru, tzv. bílé nemoci. Jde o jakousi formu malomocenství, která se projevuje bílými skvrnami na těle. Zemi ovládá diktátor Maršál, který se připravuje na válku proti menšímu sousednímu státu. Jeho přítelem, který s ním sympatizuje, je baron Krüg, jenž je vlastníkem továrny na výrobu zbraní, které dodává maršálovi do válek. Na kliniku profesora Sigelia přichází doktor Galén s tím, že má lék proti bílé nemoci. Ovšem má podmínku – léčit bude jen chudé, protože ti nevedou války, nejsou tak mocní jako bohatí. Sigelius ho nejprve považuje za podvodníka, ale poté ho nechává léčit pacienty, kteří nemají na zaplacení léčby.

Maršál přichází na návštěvu na kliniku a je ohromen úspěchem léčby. Když onemocní i baron Krüg, vydává se na kliniku za Sigeliem, ale ten mu bohužel nemůže pomoci. Jde tedy v přestrojení za Galénem. Ten ho ale pozná a odmítne jej léčit, pokud válka nebude zastavena. Krüg tedy žádá Maršála, aby uzavřel mír, ovšem ten odmítá. Krüg ze zoufalství spáchá sebevraždu. Ve filmu se také objevuje bezejmenná rodina, která rozmlouvá o bílé nemoci. Za Galénem přichází jeho dávný přítel z války Martin, který jej žádá o vydání receptu na onen tajemný lék. Galén mu i přes prvotní nesouhlas prozradí recept na tento lék.

Bílou nemocí onemocní nakonec i Maršál, ale za žádnou cenu se nechce vzdát válčení, je připraven jít do boje. Ale při představě strašné smrti se rozhodně zavolat Galéna. Ten však stále trvá na své podmínce. Maršál díky naléhání dcery a jejího snoubence podmínku nakonec přijímá. Když Galén přichází k Maršálovu domu, je ušlapán zfanatizovaným davem a léky jsou zničeny. Maršál i přesto vyhlašuje mír.

3.4 INTERPRETACE

Film je převážně natočen v ateliérových dekoracích. Střídá se jen omezený počet prostředí, a to klinika, Sigeliova pracovna, rodinné prostředí otce, Galénova ordinace a čekárna před ordinací, Maršálova pracovna a prostor před Maršálovým domem.

Zatímco nemocniční chodby a pracovna profesora Sigelia působí vznešeně, pokoj, mezi jehož stěnami leží umírající pacienti, na nás vrhá ponurou až nesnesitelnou atmosféru. V pokoji, kde leží pacienti s bílou nemocí, můžeme vidět na zdi kříž, což v nás může vyvolat pocit duchovnosti. Na chodbách kliniky se mívá jen pár postav a tím je

vytvořena iluze rozlehlosti prostoru. Pracovna profesora Sigelia je rovněž prostorná, podtrhují to také obrovské vstupní dveře. Obraz na zdi, kde je vyobrazen maršál, značí hlubokou oddanost Sigelia k maršálovi.

Když se zaměříme na scénu s nejmenovanou rodinou, vidíme klasické rodinné prostředí - obývací pokoj, v němž je shromážděna celá rodina. Jelikož je otec také maršálovým zastáncem, visí na zdi opět obraz s maršálovou podobiznou. Zatímco v rodinném prostředí je postava otce uvolněná, při setkání s baronem Krügem v jeho pracovně je z jeho postoje cítit oddanost a loajalita. Oblečení celé rodiny je chudinské, ale zároveň upravené. Otec jako ředitel účtárny v továrně barona Krüga chodí v obleku, avšak v jedné scéně ho můžeme také vidět v obyčejném županu. Jeho žena má v jedné scéně klasickou kuchyňskou zástěru, v jiné zase obyčejný svetr a pod ním košili s límcem.

U oblečení doktora Galéna si můžeme povšimnout několika kontrastů. Když přichází prvně za profesorem Sigeliem na kliniku, má tmavý oblek, zatímco dvorní rada i jeho podřízení jsou v bílých pláštích. Naopak když je Galén ve své ordinaci, je oblečen do bílého pláště, kdežto všichni jeho pacienti jsou v tmavých oděvech. Tyto kontrasty jsou zřejmě zdůrazněním osamocení Galéna v zoufalém boji.

Ovšem těchto kontrastů si můžeme všimnout i u postavy maršála, u kterého se rovněž střídá bílá a černá uniforma. Když se přichází podívat na kliniku, on i všichni vojáci mají tmavé uniformy, zatímco personál kliniky je v bílém. Naproti tomu když k němu přichází na návštěvu baron Krüg, je oblečen do bílé uniformy, baron je naopak v černém. Také ve scéně, kde rozmlouvá se svojí dcerou, má tmavou uniformu, kdežto ona má bílé šaty.

Prostředí maršálova domu je rovněž rozlehlé, což je dáno jeho osobnostní velikostí. Ve scéně, kdy k němu přichází baron Krüg, vidíme obrovský sál, na jehož konci je velký stůl bohatě zdobený. Na stěnách jsou svícny a ze stropu ční zdobený lustr. Z tohoto rozlehlého prostředí je cítit přepych, ale zároveň poslušnost a věrnost vůči hlavě státu.

Kontrasty černé a bílé můžeme zpozorovat také v nemocničním prostředí. Prostory nemocnice jsou zahaleny do chladné bílé, jako bychom se nacházeli ve světě bez emocí. Ve světě, kde se za bílými stěnami skrývá jen bolest a smrt. Haas zde využívá kontrast s černou v podobě černých stínů, vrhaných na stěny chodeb. Právě stíny mohou také symbolizovat smrt.

Určitý kontrast můžeme také vidět v rozestavení postav. V prostorách nemocnice je personál postaven vždy v určité linii. Profesorovi asistenti stojí většinou vedle sebe, postele nemocných jsou v jedné řadě, také při návštěvě maršála je personál nemocnice postaven do

jedné linie. Stejně tak maršálovi vojáci stojí v jedné řadě, jejich rozestavění by mohlo dokonce připomínat geometrický obrazec. Naproti tomu zde stojí zfanatizovaný dav před maršálovým palácem, který připomíná stále se pohybující chaos.

Za povšimnutí také stojí filmová řeč. Haas se snažil maximálně zachovat knižní text, v němž má Bílá nemoc silný základ. I přes drobné rozdíly je text téměř totožný s filmovou řečí. Co se týká řeči postav, i zde bychom mohli najít jistý protiklad, a to mezi hlavními postavami Galéna a maršála. Zatímco maršálův hlas je silný, ve scénách, kdy promlouvá k davu, je až ukřičený, Galén je ve srovnání s ním tichý člověk. Mnohdy mu skoro není ani rozumět. Výjimkou je závěrečná scéna, kdy vykřikne, že nechce válku.

4 DIVADELNÍ HRA A FILM - POROVNÁNÍ

4.1 PRVNÍ JEDNÁNÍ

Zatímco v úvodu knihy, tedy v obraze prvním, se setkáváme se třemi malomocnými, kteří rozprávějí o novém moru, tzv. bílé nemoci, v prvních minutách filmu je představován maršál, jenž právě promlouvá z balkonu svého domu k početnému davu. Teprve v dalších minutách filmu je zobrazeno několik postelí v nemocničním pokoji a slyšíme nemocné, jak rozmlouvají o nemoci. Ve filmové scéně se ještě navíc objevuje zdravotní sestra, která říká, aby pacient č. 10 byl ohlášen na patologii.

Druhý obraz knihy začíná v pracovně dvorního rady profesora doktora Sigelia, jenž právě rozmlouvá s novináři o bílé nemoci. Nejdříve jim radí, co mají napsat svým čtenářům, poté se zmiňuje o vědeckých publikacích své kliniky a teprve potom uvádí původ a název nemoci. Ve filmovém zpracování se tato scéna odehrává ve výše zmíněném nemocničním pokoji. Doktor Sigelius zde novinářům ukazuje přímo na pacientovi bílou skvrnu, díky bodnutí jehly dokazuje její necitlivost a zároveň jim hned vysvětluje přesný název nemoci a její původ. O vědeckých publikacích kliniky není ve filmu žádná zmínka. Tato scéna ve filmu je přerušena, najednou se ocitáme na nemocniční chodbě, kam přichází doktor Galén a ptá se po doktoru Sigeliově. Bohužel je odmítnutý a odchází. Jeho setkání s dvorním radou uvidíme až později. Poté se vracíme zpět do pokoje, kde dvorní rada Sigelius mluví s novináři a neustále je upomíná, že má čas jen pouhé tři minuty, ale ve filmu tato informace není. V knize se příchod doktora Galéna odehrává zcela jinak. Během rozhovoru s novináři obdrží profesor telefon s tím, že přichází nějaký doktor Galén v zájmu vědy. Sigelius ho přijímá a opět upozorňuje na pouhé tři minuty jeho času. Jejich rozhovor je totožný v knize i ve filmu. Ve filmovém zpracování se ještě objevuje scéna, která v knize chybí – příchod barona Krüga za maršálem. Rozmlouvají o tom, že vybuchl válečný plyn. Tomuto setkání ještě předchází zvuk sirény, dále vidíme, jak jsou vynášeni ven ranění vojáci a právě doktor Galén je přichází ošetřit. V dalším záběru filmu vidíme otce, jak přichází domů a vypráví ženě o výbuchu plynu v továrně barona Krüga. Barona si vychvaluje a s válkou souhlasí. Tato část se v knize nenachází. Teprve tehdy vidíme ve filmu rozhovor doktora Galéna s dvorním radou Sigeliem.

Třetí obraz knihy začíná scénou, když už otec sedí u stolu a vypráví o bílé nemoci. Tady vidíme několik drobných rozdílů oproti filmu. Zatímco v knize čte otec noviny u stolu u večerní lampy, ve filmu sedí na pohovce. Když se rozzlobí, hodí noviny na stůl,

jak se píše v předloze, kdežto ve filmu jsou hozeny na podlahu. Je zde postava dcery, která podle knihy čte na pohovce román, ale ve filmu sedí tato postava u stolu a jí ořechy.

Čtvrtý obraz knihy se odehrává na nemocniční chodbě, kde právě dvorní rada uvádí do pokoje č. 13 ostatní profesory. Mezitím na chodbě rozmlouvají dva asistenti. Jeden povídá druhému, že se jeho mamince udělala bílá skvrna na krku. Poté vychází hlouček profesorů z pokoje a gratulují Sigeliovi k úspěchu léčby. Jeden z profesorů se zmíní o svém pacientovi, který má také bílou nemoc, a Sigelius přislíbí léčbu. Ve filmu se ovšem objevuje pouze scéna, kde se baví již zmínění dva asistenti o nemoci matky jednoho z nich. Postavy ostatních profesorů, kteří jsou provázeni po klinice, se zde nevyskytují, stejně jako zmínka o jistém pacientovi jiného profesora. Zatímco v knize vypráví jeden z asistentů, že doktor Galén odmítl léčit jeho matku, protože slíbil profesoru Sigeliovi, že nebude provozovat privátní praxi, ve filmu se tuto informaci dozvídáme přímo z rozhovoru asistenta s Galénem. Avšak tomuto rozhovoru předchází scéna, kdy doktor Galén vychází z nemocničního pokoje, sedá si k oknu a sní kousek housky. V knižní verzi vyjde Galén ze dveří, zeptá se asistentů, zda už jsou profesori pryč, a poté si opřen o dveře vezme kousek housky.

Dále se ve filmu objevuje scéna, která opět není v knize. Ocitáme se v pracovně barona Krüga, který právě povýšil Otce na ředitele účtárny své továrny. Pak se obraz přesouvá do prostředí domu, kde otec oznamuje matce, že byl povýšen. Tuto část již v knize najdeme, a to až v druhém jednání. Na konci čtvrtého obrazu je rozhovor asistenta s dvorním radou Sigeliem. Asistent mu nabízí injekční látku podobnou prostředku doktora Galéna. Mohl by ji použít na pacienty, které doktor Galén odmítne léčit. Tento rozhovor se ve filmovém zpracování také nevyskytuje.

Na začátku pátého obrazu se nacházíme na nemocniční chodbě, kde se personál připravuje na příjezd maršála. Na rozdíl od filmu, kde je příjezd maršála oznámen telefonátem profesoru Sigeliovi, v knize o telefonátu není zmínky. Příjezd maršála a následně procházení kliniky je totožné jako ve filmu, ale také zde můžeme zpozorovat několik rozdílných detailů. Když vychází generál z pokoje č. 13, je podpírán jedním z asistentů, jak se píše v knize. Ve filmu tomu tak není, generál vychází sám s dalšími důstojníky. Také je v knize zmínka o tom, že jeden z asistentů přináší pánům kolínskou vodu pro zahnání zápachu. Ve filmu tento fakt zmíněn není. Dalším rozdílem je záměna postav. Ve chvíli, kdy chce Galén vstoupit do pokoje, kde je právě na obhlídce maršál, je zastaven úředním pánem. Ten se vyptává asistenta na Galénovu totožnost. Ve filmu

figuruje místo asistenta zdravotní sestra. Když se dvorní rada loučí s maršálem, pokloní se mu a podají si ruku, tedy podle knižního zpracování. Ve filmu ještě maršál uděluje Sigeliovi řád, který mu připne na doktorský plášť.

V další scéně se objevují opět novináři, kteří se hrnou do pokojů, aby se podívali na pacienty. Z pokoje, ve kterém se pacienti neléčí, odchází znechuceně. Asistent je zavede do pokoje č. 13, kde jsou naopak překvapeni. V tu chvíli přichází zpět dvorní rada a dělá s novináři rozhovor. Ve filmových záběrech jsou novináři celou dobu na chodbě, do pokojů vůbec nevstupují. Poté následuje rozhovor doktora Galéna s novináři, který je stejný jak v předloze, tak ve filmu. Pátý obraz končí odchodem Galéna, kterého Sigelius vykázal z kliniky. Ve filmu ještě profesor pověřuje jednoho ze svých asistentů, aby po Galénovi převzal jeho pacienty. A v další scéně, která je také jen ve filmu, vidíme, jak doktor Galén přichází léčit matku jednoho z asistentů.

4.2 DRUHÉ JEDNÁNÍ

Druhé jednání začíná již výše zmíněným rozhovorem mezi otcem a matkou. Muž oznamuje ženě, že byl povýšen na ředitele účtárny. Také čte z novin, že už se našel lék proti té nemoci a že jej našel jistý doktor Galén. Ve filmu tato scéna začíná až ve chvíli, kdy se otec rozčiluje nad Galénovou podmínkou. V předloze si při rozhovoru otevírá láhev vína a nabízí i ženě, která odmítá, avšak ve filmu pije víno sám, aniž by nabídl ženě. První obraz končí tím, že otec najde na krku své ženy bílou skvnu. Scéna je totožná s filmem.

Druhý obraz začíná ve chvíli, kdy před Galénovou ordinací stojí zástupy malomocných. Přichází tam také otec se svoji ženou. Galén je odmítá, protože muž má vysoké postavení. Ve filmu je ještě scéna, kdy Galén posílá pacienty pryč, protože mu již došel lék.

Ve třetím obraze přichází baron Krüg za dvorním radou Sigeliem. Ptá se na pokroky v léčení a zároveň mu také ukazuje bílou skvrnu na prsou. Scéna z druhého obrazu je ve filmu rozdělena na dvě části, přičemž mezi ty části je vložena scéna ze třetího obrazu. Rozhovory i prostředí jsou totožné. Dále se v záběru filmu objevuje scéna, která se v knize nenachází. Za Galénem přichází jeho dávný přítel z vojny a žádá ho, aby vydal lék. Nejprve je Galén neústupný, ale nakonec je přesvědčen a lék mu vydá.

Ve čtvrtém obraze přichází za Galénem do ordinace baron Krüg převlečený za chudého člověka. Galén ho ovšem hned pozná a odmítne ho léčit. V předloze nabízí baron Galénovi třicet miliónů za jediný život, kdežto ve filmu mu nabízí deset miliónů za

propagandu míru. Dále se v knize také píše, že baron přichází za Galénem zarostlý, ovšem ve filmu tomu tak není. Je pouze oblečený do žebráckých věcí. V knize se baron ptá Galéna, jestli má ještě jednou přijít. Ve filmu už tato informace není.

Pátý obraz je opět skoro totožný s filmem. Baron Krüg v něm přichází za maršálem s informací, že i jeho postihla bílá nemoc, avšak doktor Galén ho odmítl léčit, pokud nezastaví výrobu válečných zbraní. Prosí maršála, aby ho zachránil a vyhlásil mír, ten ovšem nesouhlasí. Tady nacházíme pár detailů, které jsou rozdílné. Když se maršál ptá barona, zda má takový strach z nemoci, on odpoví: „Maršále, kdybyste věděl... To je tak odporný pocit, když člověka proniká strach... až do konečků prstů!“ Ovšem ve filmu Krüg místo „do konečků prstů“ zmiňuje „do kostí“.

Následuje filmová scéna, kdy pro Galéna přichází maršálovi vojáci, aby ho za ním přivedli. Tato scéna opět v knize chybí. Rozhovor Maršála s doktorem Galénem je stejný v knize i ve filmu, v knize tímto začíná šestý a zároveň poslední obraz druhého jednání. Poté co se maršál z telefonátu dozví, že se baron Krüg zastřelí, je ve filmu ještě krátká scéna, kde vidíme sedět zastřeleného barona a nad ním obraz Maršála.

4.3 TŘETÍ JEDNÁNÍ

První obraz třetího jednání začíná v knize rozhovorem maršála s ministrem propagandy. Dozvídáme se, že lidé již nechtějí válčit, chtějí jen lék na záchranu. Mladí jsou nadšení a souhlasí s maršálem, ale staří lidé mají strach. Přestože ministr poukazuje na to, že by bylo dobré uzavřít mír, maršál to opět razantně odmítá. Nakonec se dohodnou, že je třeba zaútočit ihned. Tato scéna ve filmu chybí. Po sebevraždě barona Krüga následuje filmová scéna, kdy za maršálem přichází jeho dcera Aneta, jež má o něj starost. Nabádá ho, aby šel spát a odpočal si. Poté vidíme, jak maršál vchází na balkón ve chvíli, kdy slyší úmrtní zvonění. Ani tyto dvě scény se v knižní předloze neobjevují.

Scéna ve druhém obraze je téměř totožná s filmovou. Maršál na otevřeném balkónu promlouvá k davu. Zodpovídá se mu z toho, že bez vypovězení zahájil válku, a žádá jej o souhlas. Poté se začne tlouct do prsou, avšak necítí žádnou bolest. Vejde dovnitř, kde je také jeho dcera a mladý baron Krüg. Stále se klepe na prsou, poté si rozepíná uniformu a náhle zjišťuje, že i jej postihla bílá nemoc. Dcera ho uklidňuje, že to nic není. Maršál si zapne kabát a vchází opět na balkón. Zatímco podle knihy tam vchází se zvednutou rukou na pozdrav, ve filmu má zvednuté obě ruce. Mezitím mladý Krüg zvedne sluchátko a volá profesoru Sigelioví, aby ihned přišel. Naproti tomu v knize nejdříve listuje v seznamu a až

poté volá Sigeliovi. Dále ve filmu vidíme záběr, kdy maršál skoro omdlí, když se chystá jít opět na balkón. V knize tato informace opět není. Když přijíždí dvorní rada Sigelius, maršál jde za ním do ložnice. Ve filmu ještě vidíme jejich rozhovor, kdy se maršál dozvídá, že mu zbývají pouhé dva až tři měsíce života. V knize probíhá po maršálově odchodu rozhovor mezi Krügem a Anetou. Krüg jí sděluje, že musí nastoupit ke svému pluku a že musí být statečná. Ve filmu tento rozhovor není, následuje až scéna, kdy přichází za Krügem pobočník a předává mu telegramy. Zatímco v knize pokládá pobočník telegramy na maršálův stůl, ve filmu je dává přímo Krügovi do rukou. I v následujících záběrech nacházíme drobné rozdíly oproti knize. Zatímco v předloze se maršál vrací do pracovny ve vlajícím županu, ve filmu jej vidíme opět v jeho uniformě. Následuje rozhovor maršála s mladým Krügem, který mu oznamuje, že přišly špatné zprávy z bojiště. Zatímco maršál se chce postavit do čela útočící armády, Krüg jej přemlouvá k vyhlášení míru. Ihned volá doktoru Galénovi, aby přišel maršála léčit. Maršál ale stále odmítá Galénovu podmínku. Tato část filmové scény je totožná s předlohou. Následuje opět drobný rozdíl oproti předloze. Krüg upozorňuje maršála, že bez něj válku nevyhrají, že válka neskončí do tří měsíců. Avšak v knize je při tomto rozhovoru zmínka o šesti nedělích. Maršál nakonec souhlasí s mírem a sám povolá Galéna k sobě.

Ve třetím a zároveň posledním obraze knihy se ocitáme na ulici před maršálovým domem, kde stojí zástup lidí. Přijíždí houkající auto, z něhož vystupuje doktor Galén a snaží se projít davem. Ve filmovém záběru toto auto není, vidíme jen přicházejícího Galéna. Poté, co dav zvolá „Ať žije válka!“, Galén vykřikne, že žádná válka být nesmí. Vzápětí se na něj vrhá hlučící dav, který jej prohlásí za zrádce. Když se rozestoupí, zjišťují, že je mrtev, a pak rozbijí i jeho lahvičky s lékem. Touto scénou končí knižní předloha.

Ve filmu následuje záběr na maršála, který právě přikazuje zastavit ofenzívu armády. Následně přichází hlášení, že doktor Galén je mrtvý. Maršál i přesto předstupuje před zfanatizovaný dav a vyhlašuje mír. V davu lidí vidíme i Galénova přítele Martina, jehož zásluhou je lék proti bílé nemoci zachován. Zatímco v knize končí příběh tragicky, filmový konec je v podstatě pozitivní. Závěr filmu je tedy největším rozdílem oproti knižní předloze.

ZÁVĚR

Cílem této práce bylo porovnat literární předlohu s filmovým zpracováním dramatu Bílá nemoc, jehož autorem je Karel Čapek. Nejprve jsem soustředila pozornost na osobnost Karla Čapka a jeho osud.

Karel Čapek je představen jako spisovatel a dramatik. Na jeho osobnost bylo nahlédnuto jak ze stránky osobní, tak ze stránky umělecké. Jeho životní cesta, kterou si musel projít, nebyla jistě jednoduchá. Také proto jsem velmi ráda, že jsem mohla nahlédnout do jeho monografie a zjistit, jaký člověk Čapek vlastně byl.

Následně jsem se pokusila o analýzu a vlastní interpretaci jak knižní předlohy, tak filmového zpracování. Poté jsem provedla komparaci mezi těmito dvěma podobami. Při zkoumání tohoto tématu jsem získala mnoho informací, které pro mě byly nové a velmi zajímavé.

Tato práce mě naučila hledat různé souvislosti mezi prostředím a postavou. A protože jsem se na knihu i samotný film začala dívat jinýma očima než běžný čtenář nebo divák, viděla jsem několik rozdílů a změn mezi oběma podobami. Všimla jsem si věcí a viděla rozdíly, které by normální čtenář či divák neviděl.

Věřím, že si své fanoušky zaslouží jak knižní předloha, tak filmové zpracování Bílé nemoci.

RESUMÉ

The bachelor work compares Čapek's literary works *The White illness* with film processing. The first part deals with the life of Karel Čapek and his dramatic works. The second part focuses on the analysis and interpretation of the novel *White illness*. Another section is devoted to film processing, analysis and interpretation. In the last section we draw a comparison the book and film.

SEZNAM LITERATURY

Literatura:

BURIÁNEK, František. *Karel Čapek*. Praha: Československý spisovatel, 1988.

ČAPEK, Karel. *Bílá nemoc*. Praha: Arthur, 2004. ISBN 80-86216-47-0.

KLÍMA, Ivan. *Karel Čapek*. Praha: Československý spisovatel, 1962.

KUDEĚLKA, Viktor. *Boje o Karla Čapka*. Praha: Academia, 1987.

Elektronické zdroje:

ČAPEK, Karel. *Dramata: Loupežník : R.U.R. : Věc Makropulos : Bílá nemoc : Matka*. 1. soubor. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1994. 472 s. Spisy, sv. 7. Dostupné z: http://web2.mlp.cz/koweb/00/03/34/75/28/bila_nemoc.pdf

Hugo Haas – Go west, Hugo! Ženy, kokain, Hollywood. In: *Kulturní magazín UNI* [online]. [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <http://magazinuni.cz/film/hugo-haas-%E2%80%93-go-west-hugo-zeny-kokain-hollywood-19-2-1901-%E2%80%93-1-12-1968/>

Bílá nemoc. In: *Instinkt* [online]. [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: http://instinkt.tyden.cz/rubriky/ostatni/serial/bila-nemoc_25111.html